

کتاب مستطاب ایقان*

شاپور راسخ

تاریخ و شأن نزول

در کتاب «ظهور حضرت بهاءالله» تألیف جناب ادیب طاهرزاده، جلد اول فصل دهم به زبان انگلیسی شرحی مبسوط در مورد تاریخ و شأن نزول کتاب مذکور آمده. این کتاب شریف تقریباً دو سال قبل از اظهار امر مبارک در باغ رضوان بغداد به افتخار حاج میرزا سید محمد خال حضرت باب صادر شده. حاج میرزا سید محمد از دو خال دیگر آن حضرت بزرگتر بود و به امر بدیع ایمان نداشت تا آنکه حضرت بهاءالله را در بغداد ملاقات نمود و کتاب ایقان را در پاسخ اسئله خود دریافت کرد. این تشرّف در سال ۱۲۷۸ هـ ق روی داد. ایقان شریف در ابتدا به نام «رساله خال» معروف بود. بعد حضرت بهاءالله به آن عنوان ایقان را دادند. ورقه سؤالات خال که شامل ۴ عنوان سؤال است در خانواده افنان موجود و همه سؤالات در مورد آمدن قائم موعود است. کتاب ایقان شبیه را از ذهن حاج سید محمد زائل کرد و او را به شریعه الهی هدایت نمود. نسخه اصلی کتاب ایقان، به خط حضرت عبدالبهاء بازنویسی شده. در آن زمان هیکل مبارک فقط ۱۸ سال داشتند. تصحیحات جمال مبارک هم در حواشی دیده می شود. این نسخه اصلی را فاطمه خانم افنان در سنه ۱۹۴۸ تقدیم حضور حضرت ولی امرالله کرده و در محفظه آثار بین المللی موجود است. ضمناً میرزا آقا جان منشی حضرت بهاءالله در نامه ای خطاب به شیخ عبدالمجید شیرازی اوضاع و احوالی را که منجر به نزول کتاب مستطاب ایقان شد شرح داده است.^۱

اهمیت و عظمت این کتاب

در مورد اهمیت و عظمت این کتاب شریف باید به توفیق منیع قرن بدیع (ترجمه فارسی *God Passes By*) از حضرت ولی امرالله مراجعه نمود. حضرت ولی عزیز امرالله در توصیف این اثر نفیس از جمله می‌فرماید:

«در بین جواهر اسرار مخزونه و لثالی ثمینة مکونه که از بحر زخار علم و حکمت حضرت بهاءالله ظاهر گردیده اعظم و اقدم آن کتاب مستطاب ایقان است که... با نزول آن بشارت حضرت باب تحقق پذیرفت و وعده الهی که حضرت موعود بیان فارسی را که ناتمام مانده تکمیل خواهد فرمود به انجام پیوست... این منشور جلیل نمونه کامل از منشآت نثر پارسی است که دارای سبکی بدیع و لحنی مهیمن و منیع و از لحاظ استحکام بیان و قوت برهان بی نظیر و در فصاحت و بلاغت بی بدیل و مثل است و کاشف نقشه عظیمه الهیه جهت نجات عالم بشریه است و در بین آثار و صحف بهائی پس از کتاب مستطاب اقدس، اعظم و اشرف از کل محسوب است. با ظهور این کتاب مستطاب و فصل الخطاب که مفتاح معضلات کتب سماویه است... ختم رحیق مختوم به اصابع حی قیوم گشوده گردید.»^۲

به طور خلاصه ایقان مکمل و متمم کتاب بیان فارسی است، مفتاح جمیع تلویحات کلمات الهی و اشارات بیانات مظاهر قدسی است،^۳ از ارزش ادبی والائی برخوردار است،^۴ کاشف نقشه عظیم الهی جهت نجات عالم بشری است، مصداق پیش‌بینی قرآن («یوم یأتی تأویله») و منطبق با نبوت دانیال است («لأنّ الکلمات مخفیة و مختومة الی وقت النّهایة»). علاوه بر این ایقان شریف پایه گذار علم تطبیق ادیان در زمینه اشارات و بشارات مربوط به آخر الزمان است، شارح ارتباط تسلسلی و تکاملی میان ادیان است، منبع الهام و سرچشمه همه کتب استدلالی امر بدیع است، راهنمایی است برای روش صحیح تبلیغ (اول تصدیق و اثبات دین شخص مخاطب و بعد اثبات امر جدید)، هادی اهل بیان به شناخت و تصدیق من یظهره الله یعنی موعود حضرت باب است، و حاوی رهنمودی برای تحقیق در امور روحانی و شرائطی که باید محقق حائز آنها باشد. کتاب ایقان ضمناً اساس متین و استواری برای ایجاد ائتلاف و وحدت بین اقوام و مذاهب مختلفه متنوّعه است. ناگفته نماند که این کتاب مستطاب حاوی بحث در بسیاری از الهیات یا مسائل مربوط به "تئولوژی" (فلسفه اولای) بهائی است.

وجه تسمیه کتاب

یقین در لغت به معنی علمی است که شکی با آن نباشد. ابونصر سراج طوسی در کتاب لمع می‌گوید یقین بر سه وجه است: علم یقین، عین یقین و حق یقین. هجویری در کشف المحجوب گفته علم یقین درجه علما است، عین یقین مقام عارفان است و حق یقین "فناگاه دوستان" است

«حَقَّ اليقين عبارة عن فناء العبد في الحقِّ و البقاء به علماً و شهوداً و حالاً. اللَّمع».

ایقان مرحله و الاثنی از علم است اما در مراتب کمال روحانی اول ایمان می آید بعد ایقان و بعد اطمینان. در مرتبه ایقان جائی برای شک و شبهه باقی نمی ماند و اطمینان مرتبه ای است که در آن آرامش درونی و راحت قلب و روح حاصل می شود.

حضرت عبدالبهاء در کتاب مستطاب مفاوضات در بیان موازین ادراک پس از ذکر میزان حس، میزان عقل و میزان نقل و اثبات نارسائی هر یک به این نتیجه می رسند: «پس واضح شد که در دست خلق میزانی نیست که اعتماد نمائی بلکه فیض روح القدس میزان صحیح است که در آن ابداً شک و شبهه ای نیست و آن تأییدات روح القدس است که به انسان می رسد و در آن مقام یقین حاصل می شود.»^۵

در خود کتاب مستطاب ایقان اشارات سرپوشیده ای به وجه تسمیه آن یافت می شود. مثلاً در صفحه ۱۵۷ (چاپ جدید) بعد از استدلال عقلی به ظهور مبارک می فرمایند: «باری، در جمیع این وقایع حادثه و حکایات وارده تفکر فرمائید تا بر عظمت امر و بزرگی آن مطلع گردید تا به عنایت رحمن روح اطمینان در وجود دمیده شود و بر سریر ایقان مستریح و جالس شوید.»

در موضع دیگر (ص ۱۲۹) پس از بیان اوصاف شخص مجاهد که اراده سلوک در سبیل معرفت سلطان قدم نموده می فرمایند: «چون سراج طلب و مجاهده و ذوق و شوق و عشق و وله و جذب و حب در قلب روشن شد و نسیم محبت از شطر احدیه وزید ظلمت ضلالت شک و ریب زائل شود و انوار علم و یقین همه ارکان وجود را احاطه نماید.»

کتاب مستطاب ایقان تنها زائل کننده شک و ریب از ذهن مخاطب و وسیله روشن کردن او به انوار علم و یقین نبوده. کلمه ایقان در نام کتاب، بر یقین اخلاقی (علاوه بر یقین فکری و روانی) هم شمول دارد^۶ و شاید از همین بابت است که کتاب ایقان در بیان شرائط مجاهد به صفات عقلی چون پاکیزه کردن ذهن از حب و بغض بسنده نمی کند بلکه برخی صفات والای اخلاقی چون فروتنی، صبر، انقطاع، توکل و مانند آن را هم مطرح می نماید (صص ۱۲۶-۱۲۸).

فرهنگ لغات منتخبة دکتر ریاض قدیمی در باره مراتب سه گانه یقین توضیح دلچسبی داده است. در تشریح حق یقین می گوید: در اصطلاح عرفا حق یقین مقام وصول به حقیقت است مثلاً در مورد شناختن آتش که به دانستن (علم یقین) و یا دیدن (عین یقین) اکتفا نشود بلکه به آتش رسیده در آن بسوزیم و جزو آن گردیم.^۷

مباحث عمده کتاب ایقان شریف

بهترین شرح در باره محتویات کتاب ایقان را در توفیق منیع قرن حضرت ولی امرالله برای احتیای غرب (صص ۲۸۶-۲۸۷) می توان یافت که چون همه به آن دسترس دارند از نقل آن چشم می پوشد.

مباحث عمده این کتاب مستطاب را می توان به وجه زیر خلاصه کرد: ۱- اصول تئولوژی بهائی شامل مباحثی چون عدم امکان معرفت الهی - مسأله مظهریت پیامبران و رسالت آنان - فلسفه خلقت انسان - مقام انسان - نقش دین در ترقی انسانیت و جامعه و تمدن - وحدت و کثرت انبیای الهی - مقامات دوگانه مظاهر ظهور (مقام الهی و مقام انسانی) - سرّ تجدید ادیان - مسأله عهد و میثاق - فلسفه امتحان و آزمایش عباد و نظائر آن. ۲- تشریح و تفسیر رموز و اشارات و کنایات کتب مقدسه و متشابهات و نبوات اسفار سماویّه. ۳- اثبات ظهور حضرت باب به دلائل عقلی و نقلی. ۴- موضوع تسلسل ادیان و قصه انبیاء یکی پس از دیگری. ۵- اشاره ضمنی به ظهور قریب الوقوع خود. ۶- بحث از شرائط تحقیق در عرصه های روحانی و عرفانی و صفات و ملکات شخص مجاهد فی سبیل الله. ۷- بحث از علم و علما و مسؤولیت اصحاب علم و معنی علم حقیقی و هدف علم و محکوم کردن علمای دین که مانع از شناخت و تصدیق ظهور جدید بوده اند. ۸- برخی اشارات تاریخی از جمله به هجرت خود به کردستان و اوضاع بغداد و نیز ذکری از دشمنان امر چون حاج کریم خان کرمانی. جناب ادیب طاهرزاده یازده موضوع اصلی را در کتاب ایقان یافته و ذکر فرموده اند که بیش و کم با طبقه بندی فوق تطابق دارد.

مفتاح اسرار کتب مقدسه

حضرت بهاء الله خود کتاب ایقان را مفتاح اسرار کتب مقدسه می دانند آن جا که فرموده اند (ص ۱۹): «حال این بنده رشحی از معانی این کلمات [انجیل متی] را ذکر می نمایم تا اصحاب بصیرت و فطرت از معنی آن به جمیع تلویحات کلمات الهی و اشارات بیانات مظاهر قدسی واقف شوند...» (و نیز به ص ۴۶ کتاب در همین زمینه رجوع شود).

رموز و اشارات کتب آسمانی که در ایقان شریف تفسیر و تشریح شده عبارتند از: شمس و قمر و غروب آنها - سقوط نجوم - سماء و انفطار سماء - ارض و تبدیل ارض - معنی ارض و سماء - معنی ابر - ملائکه - معنی رجعت - معنی حیات و مرگ - معنی سلطنت مظهر ظهور - مسأله خاتمیت - وعده لقاء الله - معجزات مظاهر ظهور - معنی قیامت و حشر و نشر و کتاب و حساب یوم آخر - معنی فقر و غنا.

اثبات امر حضرت باب

الف - دلائل عقلی: حضرت بهاء الله علاوه بر دلائل نقلی با ذکر روایات و احادیث قبلی اسلامی، شش گونه دلیل عقلی بر اثبات حقیقت آن ظهور مطرح می فرمایند: ۱- حجّت آفتاب نور اوست. ۲- حجّت کتاب. ۳- دلیل ایمان علمای بزرگ به امر مبارک. ۴- فداکاری و شهادت مؤمنین. ۵- استقامت آن حضرت بر امر خود و بالاخره ۶- احاطه معنوی و تصرف در قلوب.

ب - دلایل نقلی: حضرت بهاء الله مقداری از احادیث اسلامی را از کتب موثق نزد شیعه و سنی نقل می‌فرمایند که بشارت به ظهور حضرت باب است. از جمله اینکه وی جوان خواهد بود و از اولاد پیغمبر اکرم («صبی من بنی هاشم») (ص ۱۶۰) و دارای کتاب و احکام جدید خواهد بود و اکثر اعداء او از علما خواهند بود (ص ۱۶۱) و اصحاب و پیروان او مورد ظلم و اضطهاد شدید قرار خواهند گرفت (ص ۱۶۳). در قائم موعود علائم و اوصافی از انبیاء و اولیاء سالفه خواهد بود از جمله سجن یوسف و خوف و انتظار موسی و نزول شبه قرآن محمدی و بالاخره آنچه مردم در حق عیسی گفتند (ص ۱۶۸). پس این قائم موعود به کلی متفاوت خواهد بود از تصویری که در اذهان عامه هست یعنی فردی که فقط احکام اسلام را نشر خواهد کرد و صاحب حکومت صوری خواهد شد و خون دشمنان را به زمین خواهد ریخت و اوهامی مانند آن. هم در ارتباط با دلایل نقلی است که حضرت بهاء الله معنی حشر و نشر و زنده شدن مردگان و جابلقا و جابلسا و نظائر آن را بیان فرموده‌اند و در بسیار موارد کلید معانی رموز کتب آسمانی را در خود آن کتب جست و ارائه نموده‌اند چون معنی آسمان و نجوم و شمس و قمر و غیر آن که همه در علائم ظهور موعود به وجهی مذکور آمده‌اند.

اشارات ضمنی به ظهور خود^۸

هرچند کتاب ایقان در مرتبه اولی برای اثبات امر حضرت باب به خال والامقام و فرخنده‌مال آن حضرت تحریر شده ولیکن با وجود فاصله زمانی که آن سفر شریف را از اظهار امر علی جمال ابهائی در باغ رضوان بغداد (باغ نجیبیه) جدا می‌کند در موارد متعدّد اشاراتی به ظهور آینده من یظهره الله و موعود کلّ ادیان در بر دارد مثلاً هنگامی که به شرح و بیان علامات ظهور بعد در انجیل متی و سایر انجیل می‌پردازند در مقدمه می‌فرمایند: «این مظلوم یک فقره آن را ذکر می‌نمایم و نعمت‌های مکنونه سدره مخزونه را لوجه الله بر عباد الله مبذول می‌دارم تا היאکل فانیه از اثمار باقیه محروم نمانند که شاید به رشحی از انهار بی‌زوال حضرت ذی‌الجلال که در دارالسلام بغداد جاری شده فائز شوند.» (صص ۱۴-۱۵). در صص ۱۵-۱۶ خویش را به «حمامه ازلی» تشبیه فرموده مخاطب خود را دعوت می‌کنند که «تا حمامه ازلی در شور و تغنی است و بهار الهی در جلوه و تزئین، غنیمت شمرده گوش قلب را از سروش او بی‌بهره مکن.»

در ص ۱۱۶ باز اشاره به شخص خود می‌فرمایند که «قسم به خدا که این حمامه ترابی را غیر این نعمات نغمه‌هاست... تا مشیت الهی چه وقت قرار گیرد که عروس‌های معانی بی‌حجاب از قصر روحانی قدم ظهور به عرصه قدم گذارند...»

عنوان کردن «حمامه ازلی» و «حمامه ترابی» در مورد آن ذات مقدّس معرّف دوگونگی شأن و حال مظاهر الهی است که خود آن حضرت در کتاب ایقان به شرح و بیان آن تفصیلاً اهتمام فرموده‌اند (از جمله صص ۴۷-۴۹ و صص ۶۶-۶۷).

جمال مبارک ارتباط مستقیم خود را با عالم حقّ نهفته نمی‌دارند. فی المثل در صص ۱۶۶-۱۶۷ ضمن اشاره به علل هجرت خود به کردستان و بعد مراجعت می‌فرمایند: «تا آنکه از مصدر امر حکم رجوع صادر شد و لابداً تسلیم نمودم و راجع شدم.» و در صص ۱۲۶ پس از نقد مبسوط حاج کریم خان کرمانی به مخاطب خود می‌فرمایند: «... ای برادر من، لثالی علم ربّانی جز از معدن الهی به دست نیاید» و در صص ۴۶-۴۷ گوئی اشاره به علم لدنی خود می‌فرمایند که می‌گویند: «... چه قدر از لثالی بی‌شمار که ناسفته در صدف قلب مانده و چه مقدار حوریات معانی که در غرفه‌های حکمت مستور گشته که احدی مسّ آنها ننموده... تا کی محرمی یافت شود و احرام حرم دوست بندد و به کعبه مقصود واصل گردد.»

در صص ۳۹ پس از ذکر امتحاناتی که برای عباد در شناسائی مظهر رحمن روی داده ناگهان موضوع را تغییر می‌دهند و می‌فرمایند: «الله اکبر، بیان که به این مقام رسید رائقه روحانی از صبح صمدانی مرور نمود و صبای صبحگاهی از مدینه سبای لایزالی وزید و اشارتش جان را بشارت تازه بخشید و روح را فتوحی بی‌اندازه. بساط جدیدی مبسوط نمود و ارمغان بی‌شمار بی‌کران از آن یار بی‌نشان آورد» که واضحاً اشاره نویدبخش به ظهوری نوین است. «به قسمی عنایت در این ساعت فرموده که روح القدس به غایت حسرت می‌برد.» (صص ۳۹). ظهوری که این اوصاف، عظمت و ارفعیّت آن را خوب نشان می‌دهد: «قطره را امواج بحری داده و ذره را طراز خورشیدی عنایت نموده... عالم هستی به جمیع این عنایات حامله گشته تا کی اثر این عنایت غیبی در خاکدان ترابی ظاهر شود و تشنگان از پا افتاده را به کوثر زلال محبوب رساند.» (صص ۳۹-۴۰). نیز فرموده‌اند (صص ۸۵): «انشاءالله امیدواریم که نسیم رحمتی بوزد و شجره وجود از ربیع الهی خلعت جدید پوشد.»

وصفی که در این عبارات زیبا و شیوا از عنایات و فیوضات الهی در آن لحظه یا لحظات خاص می‌شود بسیار شبیه توصیفی است که خود آن حضرت در موضع دیگر در وصف مدینه دین که در هر هزار سنه او ازید او اقلّ تجدید می‌شود به دست داده‌اند (صص ۱۳۰):

«چه ذکر نمایم از آثار و علامات و ظهورات و تجلیات که به امر سلطان اسماء و صفات در آن مدینه مقدّر شده. بی آب رفع عطش نماید و بی نار حرارت محبت الله بیفزاید، در هر گیاهی حکمت بالغه معنوی مستور است و بر شاخسار هر گل هزار بلبل ناطقه در جذب و شور. از لاله‌های بدیعش سرّ نار موسوی ظاهر و از نفحات قدسیه‌اش نفعه روح القدس عیسوی باهر... در هر ورقش نعیمی مکنون و در هر غرفه‌اش صد هزار حکمت مخزون.»^۹

از همه روشن‌تر این عبارات کتاب مستطاب ایقان است (صص ۶۰):

«ای عزیز، در این صبح ازلی که انوار "الله نور السموات و الارض" عالم را احاطه نموده و سرادق

عصمت و حفظ "و یأبی الله الا ان یتّم نوره" مرتفع گشته و ید قدرت "و یدیه ملکوت کلّ شیء" مبسوط و قائم شده کمر همّت را محکم باید بست که شاید به عنایت و مکرمت الهی در مدینه قدسیّه "انا لله" وارد شویم تا به مواقع عزّ "الیه راجعون" مقرّ یاییم.

ذکر مظاهر مقدّسه از جمله پیامبر اسلام

می دانیم که در کتاب مستطاب ایقان ذکر عدّه قابل ملاحظه‌ای از انبیاء و پیامبران الهی آمده و همچنین اصل استمرار ظهورات و عدم انقطاع فیض الهی مورد تأکید قرار گرفته. از پیامبران علاوه بر حضرات نوح، ابراهیم، موسی، عیسی، محمّد و باب به حضرات هود و صالح اشارت رفته که هر دو از فرستادگان خدا نزد اقوام عرب هستند. ذکری از هود و صالح در کتب مقدّسه تورات و انجیل نیست و لکن یونس نبیّ و یحیی بن زکریّا که در آن کتب مذکورند در ایقان شریف هم ذکر شده‌اند و نیز از انبیای بنی اسرائیل یعقوب و یوسف و داود نام برده شده‌اند و ضمناً عصمت و طهارت حضرت مریم مادر حضرت عیسی (مریم عذرا) مورد تأیید وجود مبارک قرار گرفته. ائمه اسلام که مورد تجلیل خاصّ حضرت بهاء الله هستند از جمله علیّ بن ابی طالب، امام محمّد باقر، امام جعفر صادق و امام حسین ذکرشان در ایقان شریف آمده است. تجلیلی که از حضرت محمّد در این کتاب جلیل شده شایسته یادآوری است. علاوه بر اصطلاحاتی چون شمس احمدی، شمس محمّدی، مشکات احمدی، سراج محمّدی، فیض محمّدی، جمال محمّدی، نفخه محمّدی، فضل احمدی، نقطه فرقان و القابی چون خاتم انبیاء، وصف‌های تکریم آمیزی از آن حضرت را در ایقان شریف می‌توان دید نظیر سید لولاک (اشاره به حدیث «لولاک لما خلقت الافلاک»)، سلطان جلال، منبع رسالت و معدن هدایت، سید المرسلین، سید وجود.

در مورد همه پیامبران یا مظاهر الهی هم نعوت بسیار ستایش آمیزی چون مرایای احدیه، شمس حقیقت، حاملان امانت احدیه، اطیبار عرش باقی، مخازن لثالی علمیه، مواقع حکم و مطالع امر و مانند آن در این کتاب شریف می‌توان یافت.

فوائد ایقان شریف از نظر تاریخ

کتاب ایقان علاوه بر اشاراتی که به بعضی از معاصران چون سید یحیی دارابی (ص ۱۴۸) و عدّه‌ای از «علمای راشدین و فضلالی کاملین» که به ظهور مبارک حضرت اعلی ایمان آوردند (همان صفحه) و نیز به پاره‌ای از دشمنان امر چون میرزا کریم خان کرمانی دارد (صص ۱۲۱-۱۲۳) به اجمال در باره برخی از سوانح زندگی خود آن حضرت نیز سخن می‌گوید مانند اشاره به سجن طهران و زنجیر قره کهر و اثر حدید که هنوز بر گردن باقی است (ص ۱۲۵) و نیز ذکر واقعه مهاجرت به کردستان و

کوه‌های سلیمانیه (ص ۱۶۶) و وصف حال خود در زمان نگارش کتاب «حال دو سنه می‌گذرد که اعداء در اهلاک این عبد فانی به نهایت سعی و اهتمام دارند»، (ص ۱۶۷) و از این بابت قابل مقایسه با برخی از آثار جمال قدم چون لوح معروف به ابن ذئب است که آن سفر کریم هم از فوائد تاریخی بهره‌ای وافی دارد.

در همین کتاب شریف حضرت بهاء‌الله ذکری از تجربه خود در هدایت نفوس می‌فرماید (ص ۲۶، بحث با یکی از علماء در معنی یکی از احادیث) که علاوه بر فائده تاریخی حاوی نوعی راهنمایی اخلاقی در شیوه بحث و گفتگو با نفوس حتی مخالفان است «بعد از مدتی در نهایت ادب اظهار داشتم که جناب، آنچه فرمودید در معنی حدیث، در السن و افواه ناس مذکور است ولیکن گویا مقصود دیگر هم از حدیث مستفاد می‌شود»، (ص ۲۶).

شایان ذکر است که شیخ احمد احسائی و سید کاظم رشتی در ایقان شریف مورد تجلیل حضرت بهاء‌الله قرار گرفته‌اند («نورین نیرین، احمد و کاظم، قدس الله تربتهما»، ص ۴۳) و خود صفاتی که جمال مبارک در باره نفوس موصوفه به کار می‌برند گواه روشنی بر مقام روحانی آنان است مانند عبارت «وحید عصر و فرید زمان خود» در مورد آقا سید یحیی دارابی و «محل اشراق شمس ظهور» در مورد ملا حسین بشروئی و غیر آن و البته کلام حق میزان و مقیاس کل است.

کتاب مستطاب ایقان حاوی اشارات تاریخی کوتاهی به دوره حضرت باب و حیات آن حضرت است چون ارسال توقیعات برای ارشاد علماء (ص ۱۵۲) و تمنای شهادت (ص ۱۵۴) و اخبار به شهادت خود (ص ۱۵۳) و کثرت آیات و آثار آن طلعت قدسی (ص ۱۴۴) و عظمت علمائی که به ایشان مؤمن شدند (ص ۱۴۸) که بی‌گمان در خور توجه خاص است.

کتاب ایقان: کاشف نقشه عظیم الهی جهت نجات بشری

حضرت ولی امرالله در وصف ایقان شریف عبارت مذکور در فوق را به کار برده‌اند که مستلزم تفکر و تعمق بسیار است. یک معنای این عبارت می‌تواند این باشد که در ایقان شریف ذکر مدینه الهی رفته که در رأس هر هزار سنه او ازید او اقل تجدید می‌شود و در حقیقت حق هیچ‌گاه خلق را به حال تبهاش رها نمی‌کند بلکه هر چند گاه مظهر امر و مطلع حکم و تجلی ظهور خاص خویش را برای راهنمایی مردم گسیل می‌دارد و نه فقط انسان و جامعه جدیدی خلق می‌کند بلکه تمدن تازه‌ای بنیاد می‌نهد. کتاب ایقان در همه بخش‌های خود بر شرحی از تأثیر ادیان در تحول روحانی و تمدنی بشر شمول دارد و از جمله در بحث از معانی شمس می‌فرماید (ص ۲۲):

«همچنان که شمس ظاهری تربیت اشیای ظاهره از اثمار و اشجار و الوان و فواکه و معادن و دون ذلک از آنچه در عالم ملک مشهود است، به امر معبود حقیقی به اعانت اوست، همچنین اشجار

توحید و ائمار تفرید و اوراق تجرید و گل های علم و ایقان و ریاحین حکمت و بیان از عنایت و تربیت شمس های معنوی [یعنی مظاهر مقدّسه الهی] ظاهر می شود. این است که در حین اشراق این شمس عالم جدید می شود...»

همین که کتاب مستطاب ایقان روشن می کند که عنوان بدیّت و ختمیّت بر همه مظاهر الهی صدق می کند و در حقیقت با ظهور و افول شمس خاتم النبیین حضرت محمّد رسول الله، فیض الهی منقطع نمی شود و موعود کتب اولین و آخرین که مصداق لقاء الله است در آینده ایام علناً ظهور می کند فی الحقیقه کاشف نقشه عظیم الهی جهت نجات بشری است. به مؤمنان به نقطه بیان که تصوّر می کردند با شهادت آن حضرت، امید نجات بشری به یأس مبدّل شده حضرت بهاء الله وعده غلبه جهانی امر جدید را در ظلّ موعود بیان می دهند: «عن قریب است که اعلام قدرت الهی را در همه بلاد مرتفع بینی و آثار غلبه و سلطنت او را در جمیع دیار ظاهر مشاهده فرمائی.» (ص ۵۱).^{۱۰}

ایقان شریف با عبارتی خاتمه می یابد که نه فقط عظمت مقام حضرت بهاء الله از آن استنباط می شود بلکه مژده ورود عالم به مرحله والائی از علم و معرفت است که ضمناً در حدیث معروف «العلم سبعة و عشرون حرفاً...» (صص ۱۶۱-۱۶۲) وعده آن داده شده است:

«و السلام علی من سمع نعمة الوراق فی سدرة المنتهی فسبحان ربنا الاعلی.»^{۱۱}

یادداشت ها

* این مقاله در سومین دوره فارسی مجمع عرفان در مرکز مطالعات بهائی اکوتو (ایتالیا) در جون ۱۹۹۷ عرضه شده است.

۱- نیز رجوع شود به لوح مبارک به قلم خادم الله مورّخ ۱۹ رجب ۱۳۰۸ هـ ق خطاب به جناب ابن اصدق مندرج در مقدمه چاپ جدید کتاب ایقان (لانگنهاین: لجنه ملی نشر آثار بهائی، ۱۵۵ ب، ۱۹۹۸ م)، صص ط - ی.

۲- حضرت ولی امرالله، کتاب قرن بدیع، ترجمه نصرالله مودت، نشر دوّم (دانداس: مؤسسه معارف بهائی، ۱۴۹ ب، ۱۹۹۲ م)، صص ۲۸۵-۲۸۶.

۳- از جمال اقدس ابهی در لوحی مسطور: «اگر نفسی به کتاب ایقان که در هنگام ظهور نیر آفاق از افق عراق نازل شده نظر نماید و تفکر کند خود را مستغنی مشاهده نماید. قسم به آفتاب حقیقت که در آن کتاب مبارک لثالی علم الهی مخزون است و دریا های عرفان مستور و مکنون. نیکوست حال نفسی که به انقطاع کامل به او توجه نمود و به آن فائز گشت.» (مقدمه چاپ جدید ایقان، ص ه).

۴- این نظر مورد تأیید پرفسور ادوارد براون بوده. رجوع شود به مقاله نویسنده این سطور: مقدمه بر سبک شناسی آثار فارسی حضرت بهاء الله، خوشه های از خرمن ادب و هنر (۴) (لندگ: انجمن ادب و هنر، ۱۵۰ ب، ۱۹۹۳ م)، صص ۲۷-۶۰.

۵- حضرت عبدالهباء، مفاوضات عبدالهباء (قاهره: فرج الله زکی الکردی، ۱۹۲۰ م)، ص ۲۰۸.

۶- برای فرق میان یقین ذهنی، یقین منطقی و یقین اخلاقی رجوع شود به «فرهنگ فنی و انتقادی فلسفه» اثر آندره لالاند (به زبان فرانسه). یقین در معنای روانی و منطقی آن حالت ذهن است در مقابل یک حکم که آن را درست و واقعی و خارج از امکان شکّ و شبهه تلقی کند. اما یقین در معنای اخلاقی آن عبارت است از حالت ذهن در

- برابر چیزی که اگرچه به ضرس قاطع نمی‌توان حتمی و قطعی شمرد ولی احتمال واقعیت آن به حدی است که عدم قبول آن غیرمنطقی است مانند قواعد رفتار اخلاقی.
- ۷- برای توضیح کافی در مراتب سه‌گانه فوق رک: تاریخ تصوف در اسلام از دکتر قاسم غنی، صص ۴۵-۴۹ در باره حال یقین.
- ۸- در این باره به مقاله «نکته‌هایی از کتاب ایقان» در شماره ۲۱۲ پیام بهائی (ژوئیه ۱۹۹۷)، صص ۱۴-۱۷ رجوع شود.
- ۹- همین بحث را جناب ادیب طاهرزاده در جلد اول کتاب «ظهور حضرت بهاء‌الله» به انگلیسی مطرح فرموده‌اند تحت عنوان «بهاء‌الله ظهور شخص خود را پیش‌بینی می‌کنند».
- ۱۰- نیز رجوع شود به پاراگراف ۱۰۱، ص ۶۱ ایقان شریف، چاپ جدید، و همچنین پاراگراف ۲۱۹، ص ۱۳۱.
- ۱۱- سدره منتهی به روایات اسلامی حد نهائی علم و معرفت بشری است (شجره که ورای آن راه نیست).

منابع مطالعه در مورد ایقان شریف عبارتند از:

- 1) Shoghi Effendi, *God Passes By*, rev. ed. (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1974).
- 2) Adib Taherzadeh, *The Revelation of Bahá'u'lláh*, rev. ed. (Oxford: George Ronald, 1976), vol. 1.
- 3) Hooper C. Dunbar, *A Companion to the Study of the Kitáb-i-Íqán* (Oxford: George Ronald, 1998).
- ۴) عبدالحمید اشراق‌خاوری، قاموس ایقان (طهران: مؤسسه ملی مطبوعات امری، ۱۲۷-۱۲۸ ب)، چهار مجلد.
- ۵) عبدالحمید اشراق‌خاوری، رحیق مختم (طهران: مؤسسه ملی مطبوعات امری، ۱۳۰-۱۳۱ ب)، دو جلد.
- ۶) عبدالحمید اشراق‌خاوری، محاضرات، نشر سوم (لانگنهاین: لجنه ملی نشر آثار امری، ۱۵۰ ب، ۱۹۹۴ م).